

Az Aranybulla a joghistóriában

JOGI KULTÚRÁNK ÖRÖKSÉGE 1.

ISSN 2939-7049

Sorozatszerkesztő:

Prof. Dr. **Szilágyi János Ede** PhD, habil., intézetvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Sorozatszerkesztő bizottság:

dr. **F. Tóth Gábor** intézetvezető-helyettes, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
dr. **Benyusz Márta** főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
Prof. Dr. **Nagy Zoltán** PhD, habil., főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Prof. Dr. **Veress Emőd** DSc, habil., főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, egyetemi tanár, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Sorozatmenedzser:

dr. **Ungvári Álmos**, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet

A sorozat leírása

A *Jogi kultúránk öröksége* könyvsorozat célja, hogy a magyar jogtörténet jelentős eseményei kapcsán folytatott kutatások kiemelkedő és újszerű eredményeit publikálja, megemlékezve egyúttal történelmünk valamely jogtörténeti szempontból is fontos évfordulójáról. A kutatásban és a kötetek megírásában a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet kutatói mellett az adott jogterület kiemelkedő hazai jogtudósai is közreműködnek. A könyvsorozat tematikájából adódóan elsősorban jogtörténeti jellegű, azonban az egyes tanulmányok alkotmányjogi, közjogi, magánjogi vagy akár összehasonlító jogi megközelítéssel tárgyalják a vizsgált témát.

AZ ARANYBULLA A JOGHISTÓRIÁBAN

SZERKESZTETTE MEZEY BARNA

MÁDL FERENC INTÉZET

Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
Budapest, 2022

Az Aranybulla a jogtörtételemben

ISBN 978-615-6356-22-2

ISBN (e-könyv) 978-615-6356-23-9

<https://doi.org/10.47079/2022.mb.aranybulla.1>

Szerkesztő:

Prof. Dr. **Mezey Barna** DSc, habil., egyetemi tanár,
Eötvös Loránd Tudományegyetem

Szakmai lektorok:

Dr. **Komáromi László** PhD, dékán, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Prof. Dr. **Máthé Gábor** CSc, habil., professor emeritus,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Prof. Dr. **Révész T. Mihály** CSc, professor emeritus,
Eötvös Loránd Tudományegyetem

Nyomdai előkészítés, tördelés és borítóterv:

Idea Plus (Kolozsvár): Fazakas Botond, Könczey Elemér

Korrektúra: Szabó Beáta

Nyomdai kivitelezés: AK Nyomda Kft.

Felelős vezető: Káldor Gábor

Martonvásár, 2022

SZERZŐK

Prof. Dr. Balogh Elemér PhD
egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Állam- és
Jogtudományi Kar

Prof. Dr. Blazovich László DSc
professor emeritus, Szegedi Tudományegyetem Állam- és
Jogtudományi Kar

Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária PhD
egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Állam- és
Jogtudományi Kar

Prof. Dr. Horváth Attila PhD
alkotmánybíró
egyetemi tanár, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Államtudományi és
Közigazgatási Kar
egyetemi magántanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és
Jogtudományi Kar

Dr. Képes György PhD, habil.
egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és
Jogtudományi Kar

Prof. Dr. Mezey Barna DSc
egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és
Jogtudományi Kar
egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és
Jogtudományi Kar
tudományos tanácsadó, kutatócsoport-vezető, MTA/ELTE Jogtörténeti
Kutatócsoport, ELKH

Prof. Dr. Stipta István DSc
professor emeritus, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és
Jogtudományi Kar

Prof. Dr. P. Szabó Béla CSc
egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Prof. Dr. Szabó István PhD
egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és
Államtudományi Kar

Prof. Dr. Veress Emőd DSc
főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
egyetemi tanár, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

TARTALOM

Mezey Barna: A magyar jogtörténet Aranybullája (Előszó)	9
Balogh Elemér: Az európai jogtörténelem fősodrában: a magyar Aranybulla	19
Blazovich László: Pest és Buda városok egy és ugyanazon Aranybullája	55
Homoki-Nagy Mária: Magánjogi intézmények az Aranybullában	85
Horváth Attila: Az 1222. évi Aranybulla ellenállási joga, mint történeti alkotmányunk vívmánya	103
Képes György: A „Dán Aranybulla”: az V. Erik király által 1282. július 29-én aláírt håndfæstning	119
Stipta István: Az Aranybulla ellenállási záradéka és a nemesi vármegyék rendelet-félretételi (vis inertiae) jogosultsága	155
P. Szabó Béla: Az erdélyi szászok arany szabadságlevele (1224) és annak hatása a közösség hetedfél százados történetére	195
Szabó István: Két gondolat az Aranybulláról: a közvetlen demokrácia és a jogkiterjesztés elve	227
Veress Emőd: Fejedelemválasztási feltételek Erdélyben – jogtörténeti megjegyzések az uralkodói hatalom korlátozásáról . .	241

FÜGGELÉK

II. András Aranybullája (1222)	265
Az Aranybulla megerősítése (1231)	269
A leóni dekrétum (1188)	275
Magna Carta Libertatum (A nagy szabadságlevél) (1215)	279
A budai aranybulla (1244)	293
V. Erik dán király nagy szabadságlevele (Håndfæstning, 1282. július 29.)	299
A Német Aranybulla (1356)	303

Pest és Buda városok egy és ugyanazon Aranybullája

BLAZOVICH LÁSZLÓ

Mint ismeretes, aranybullának eredetileg az oklevélre zsinóron függesztett, arról lelógó aranypecsétet értették, amely az oklevélben foglaltakat hitelesítette. A pecsét vagy belül üres volt, azaz két lemezt egymáshoz illesztettek, vagy pedig tömören készült. Kezdetben a pápai kúriában és a német-római császárok kancelláriáiban, amelyekből az írásbeliség tovább terjedt más királyi majd fejedelmi udvarokba, alkalmazták a legfontosabb oklevelek pecsételésére. A pecsétről később az egész oklevélre átterjedt az elnevezés. Hazánkban szorosan véve Aranybullának II. András király 1222-ben kiadott, aranypecséttel ellátott oklevelét nevezzük.

Az említett forma már korábban Magyarországra érkezett és azután tovább élt. Szüllő Géza gyűjtése szerint ezen adomány- és kiváltságlevelek közül az elsőt II. Géza 1156-ban adta ki az esztergomi káptalan javára. III. Bélától öt, Imrétől hét, II. Andrástól tizenhét, IV. Bélától húsznál is több, V. Istvántól hat, Kun Lászlótól négy, III. Andrástól négy, Károly Róberttől nyolc, Nagy Lajostól húsz, Zsigmondtól közel harminc, Alberttől öt, V. Lászlótól öt, I. Mátyástól húsznál több származik. I. és II. Ferdinándnak, I. Lipótnak és Mária Teréziának ugyancsak ismeretesek aranypecséttel ellátott oklevelei.¹

Az aranypecséttel ellátott oklevelek közé tartozik a Pest számára kiadott, 1244. november 24-re keltezett oklevél, amelyet valójában október 15-e előtt adtak ki (a napi dátumot utólag írták be).² Az oklevelet Buda város ugyancsak magáénak tartotta – amelynek sajátos történetére még

1 Szüllő G. (1898) Aranybulla. In: Márkus D. (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon öt kötetben. I. A–Bíró*. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 283.

2 Neumann T. (2010) Források Székesfehérvár középkori kiváltságainak történetéhez. In: Zsoldos Attila–Neumann Tibor: *Székesfehérvár középkori kiváltságai*. Székesfehérvár, Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, 107. 106. jegyz.

visszatérünk –, és Aranybullának nevezték. A Budai jogkönyvben tizenegy alkalommal nevezik meg, és a szabályok magjában még többször idézés nélkül megtalálható,³ ami igazolja nagy jelentőségét a budaiak számára. Más kiváltságlevelekkel együtt ezt a dokumentumot bemásolták a jogkönyvbe, azonban annak első példánya is elveszett. Három másolata maradt csupán fenn, amelyekből a pozsonyi evangélikus líceum őrizte meg a legteljesebbet, ám az sem tartalmazza a kiváltságlevelet.⁴

Pest és Buda méltán tartották oly fontosnak az utóbb Aranybullának nevezett 1244-es privilégiumlevelet, ugyanis az a városalapító oklevelek sorába tartozik, Pest és Buda pedig ennek következtében került az alapított városok közé. Heinz Stoob Közép-Európára nézve (amelyet ő a Rajnától számított) a városfejlődés több szakaszát állapította meg. Elsőként a kezdetektől 1150-ig terjedően az ún. anyavárosok kialakulásának idejét vette, azon városokét, amelyek a városok alaptípusát képezték. Az anyavárosok szolgálták mintaként az utóbb létrejött városok gazdasági és jogéletének alakításához, a városi élet megszervezéséhez, jellegzetességeik meghatározásához (kapcsolataik az őket körülvevő feudális világgal, lakóik társadalmi tagozódása stb.). 1150-től 1250-ig tartott a nagy alapított városok kialakulásának a kora. A városi kiváltságlevelek gyakran már a polgárok által korábban megszerzett jogokat rögzítették, más esetekben azonban valóban városalapítási kísérlet szemtanúi lehetünk, amely vagy sikerrel járt, vagy nem. Ebben a folyamatban a város általános európai jelenség és fogalom lett, a privilégiumlevél által rögzített szabadságok pedig végleg elválasztották a kiváltságolt falvaktól, hospes településektől. A harmadik szakasz 1250-től 1350-ig tartott, és a kisvárosok keletkezésének idejét foglalta magába. Az 1350-től 1450-ig terjedő időt a törpevárosok (*Minderstädte*, *Zwergstädte*) kialakulása etapjának tartotta. Heinz Stoob szerint ezt követően egészen 1800-ig a városok létrejöttének nagy apályával kell számolnunk. Stoob az általa közép-európainak tartott városokat

3 Mollay K. (Hrsg.) (1959) *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*. Budapest, Akadémiai Kiadó. Magyar fordítása: *Buda város jogkönyve I–II*. Közreadja: Blazovich László–Schmidt József. (2020²) Szeged, Szegedi Középkorász Műhely 2001¹. 2020². Passim. (A továbbiakban: *Budai jogkönyv*). A jogkönyvben szereplő Aranybulla elnevezéseket számba veszi Spekner Enikő. Spekner E. (2012) „Egy és ugyanazon szabadság alatt”. Két város, egy kiváltságlevél: a pesti kiváltságlevél szövevényes története. In: Mikó G., Péterfi B., Vadas A. (szerk.): *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 269. 41. jegyz.

4 *Budai jogkönyv* 14., 20–21.

lakosságuk alapján osztályozta. Törpevárosoknak tekinti a 800 lélekszám alattiakat, kisvárosnak a 800 és 4000 közöttieket, középvárosnak a 4000 és 10 000 közötti lakost számlálókat. A 10 000 felettieket pedig nagyvárosnak tartja.⁵ A felosztást, amely természetesen nem jelent mindenütt szigorú határokat, a tudományos közvélemény elfogadta, ugyanis Stoob jelentős mennyiségű adat alapján fogalmazta meg állítását.

Amint Szende Katalin írja, bár a városi privilégiumlevelek kutatása mindig jelentős szerepet játszott a várostörténeti kutatásokban, a 20. század utolsó évtizedeiben erősen visszaszorult. Az ezredfordulóhoz közeledve kapott újra erőre, amire bizonyítékként hivatkozta meg a Max-Planck Institut jogtörténeti intézetének konferenciáit és azok kiadott anyagait (1997, 1999).⁶

A korábbi idők német szakirodalmából a hosszú ideig alapműként számitott munkát, Hans Planitz *Die deutsche Stadt im Mittelalter* idézzük, a magyarból pedig Fügedi Erik *Középkori magyar városprivilégiumok* című, sokáig irányt mutató művét.⁷ A hazai újabb szakirodalomból Zsoldos Attila tanulmányát említjük, aki alapos, részletekre kiterjedő elemzéssel tisztázta, hogy Székesfehérvár városprivilégiumát 1237. május 6-án adta ki IV. Béla király.⁸ Ugyancsak Zsoldos Attila foglalkozott *Károly és a városok* című tanulmányában a városoknak adott kiváltságokkal. Továbbá számos, a városi privilégiumlevelekre vonatkozó megállapítást tartalmaz Szende Katalin *Mennyit ér a kiváltság?* című, már idézett nagy ívű tanulmánya.⁹

Kis kitérőként megjegyezzük, hogy Zsoldos Attila és Szende Katalin tanulmányából, amelyhez Zsoldos térképet is illesztett, az Alföld

5 Stoob, H. (1970) *Kartographische Möglichkeiten zur Darstellung der Städteentstehung in Mitteleuropa besonders zwischen 1450 und 1800. Forschungen zum Städtewesen in Europa Bd. I.* Köln–Wien, Böhlau. 40. Stoob, H. (1979) *Stadtformen und städtisches Leben im Späten Mittelalter. Die Stadt.* Köln–Graz, Böhlau. 159.

6 Szende K. (2016) *Mennyit ér a kiváltság? Városprivilégiumok kibocsátása és rendelkezéseik betartása I. Károly alatt.* In: Weisz B. (szerk.): *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 285.

7 Planitz, H. (1954) *Die deutsche Stadt im Mittelalter. Von der Römerzeit bis zu den Zunftkämpfen.* Graz–Köln, Böhlau-Verlag. 1954. 130–180.; Fügedi E. (1961) *Középkori magyar városprivilégiumok.* In: Pesta László – Gerevich László (szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából XIV.* Budapest, Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, Akadémiai Kiadó. 17–107.

8 Zsoldos, 2010. 9–42.

9 Zsoldos A. (2016) *Károly és a városok.* In: Weisz B. (szerk.): *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 267–283. Szende, 2016. 285–339.

100 ezer km² területéről nem véletlenül teljesen hiányoznak a Károly Róbert uralkodása idején kiváltságolt városok. A vidék azonban nem jelentett minden tekintetben városhiányos övezetet (gondoljunk például Szegedre és Temesvárra vagy a vidék más, legalább két piackörzetű mezővárosaira), csupán e terület városai nem tartoztak a királyok érdeklődési körébe.

Visszatérve a budai Aranybullához, tartalmi elemzése előtt ejtsünk szót tudós generációknak (Salamon Ferenc, Gárdonyi Albert, Gerevich László, Mályusz Elemér, Györffy György, Kubinyi András, Ladányi Erzsébet és mások) fejtörést okozó keletkezéstörténetéhez. Vajon miért tartotta magáénak a Pestnek adott kiváltságlevelet Buda város tanácsa?¹⁰ A király az új város alapításakor budai birtokából kihasította a Várhegyet, oda pedig a tatárok által elpusztított Pest lakóinak egy része és máshonnan érkezők is betelepültek. A Duna jobb partján Kispest (Kreinfield, Kelenföld) és a budai királyi birtok között abból Buda néven kihasított területen, a Várhegyen született az új város.¹¹

A szakirodalom szerint a pestiek számára a feltehetően 1231-ben kiadott kiváltságlevelet a pestiek, amint az Aranybulla írja, a tatárjárás idején elvesztették. Amit véleményünk szerint a budaiak kérésére, bár ezt nem foglalta az oklevélbe, 1244-ben megújított, és ez lett Buda alapítólevele is. Ez már a középkorban vitát váltott ki a két város polgárai között. E vélemény nem új, Kubinyi András vetette fel, és Spekner Enikő is hajlik elfogadására.¹² A pestiek számára kiadott oklevél illetén megújítása bizonyára akkor nem, csak később okozott gondot a budaiak számára, hiszen nagy részük Pestről származott. Hasonló helyzet alakult ki az első hospes kiváltságot megőrző oklevelünk esetében. 1201-ben Imre király kegynyilvánító oklevelet adott ki a (Sáros)Patakra érkezett vendégtelepeseznek, akik, vagy legalábbis egy részük, később átköltöztek (Bodrog)Olasziba. Ők pedig már mint olaszok kérték a szabadságaikat tartalmazó oklevelük

10 A korábbi kutatási eredményeket gondosan összefoglalja és elemzi Spekner E. (2015) *Hogyan lett Buda a középkori Magyarország fővárosa. A budai királyi székhely története a 12. század végétől a 14. század közepéig* című művében. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum. 15–47. A szakirodalmi hivatkozásokat lásd ott.

11 Spekner, 2012, 264.

12 Kubinyi A. (2009) Buda kezdetei. Tanulmányok Budapest középkori történetéről I. In: Kenyeres István–Kis Péter–Sasfi Csaba (szerk.): *Budapest, Budapest Főváros Levéltára* 48., 55. Spekner, 2012. 262. és 5. jegyz.

kiadását a királytól, amely oklevél így maradt fenn, ugyancsak nem kevés fantázialehetőséget nyitva a kutatóknak.¹³

A budai Aranybullát illetően a két város, Buda és Pest között a vita az utóbbi gazdasági megerősödése és ennek következtében tekintélyének növekedése után lett egyre élesebb, ami a Budai jogkönyvben is helyet kapott egy árumegállítással kapcsolatos per lejegyzése során: „...az okatlan pestiek bepanaszoltak, és az országos bíróság elé idéztek bennünket, hogy az Aranybulla, amit Béla királytól kaptunk, az övéké, és minden kiváltság, amellyel rendelkezünk, őket illeti, és tőlük lett elidegenítve abban az időben, amikor innen szakadatlanul és minden évben adtunk nekik egy bírót, mintha azt akarták volna mondani, hogy a nevezett bírók lopták el tőlük.”¹⁴

Ugyanez a vitás helyzet nyilvánul meg abban az Ország Mihály nádor által 1477. június 29-én kiadott oklevélben, amelynek tartalmi kivonatát tartalmazza Szapolyai István nádor 1496. június 15-én kiadott ítéelő levele. Ebben a nádor felmenti a budai, pesti, fehérvári, esztergomi és pozsonyi polgárokat a zsitvatői vám fizetése alól.¹⁵

Az oklevél leírja, hogy „Pest városokat – az egyiket most Budának hívják, a másikat Pestnek, amely a budai vár vagy város alatti váralján terül el – egymástól a budai vár vagy város falán kívül semmilyen távolság nem választja el, (...) és jóllehet a köznyelvben Budának nevezik, minden dolgában és ügyei intézésében, akárcsak privilégiumaiban, továbbá az oklevelekben és kódexekben mégsem a Buda, hanem mindig is régtől fogva a Pest elnevezést használta, és a fenti szabadságoknak és kiváltságoknak örvendett, illetve örvend és élvezi azokat jelenleg is”.¹⁶ Bár az oklevél

13 A pataki hospesek kiváltságlevele. Thoroczky (2018) *Írott források az 1116–1205 közötti magyar történelemről*. (Az előszót írta és a szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette ~). Szeged, Szegedi Középkorász Műhely. 383–392. és 2125. jegyz.

14 ...da Jueden vns die vnbeissen pesther In: daz land Recht vnd klagten vns An, wie die fl. wull, so wier habenn van kivnig wella, Ier wer, vnd alle freihait, so wier hieten, alle Ier weren, vnd In: Enpfremt weren, alls die zeit, de wier In: van hinen albeg vnd alle Iar Ain Richter hetten geben, alls ob sÿ wolten sprechen, die selbing. Richter hieten Ins gestollen. (Budai jogkönyv 2001. 445. sz.)

15 Neumann, 2010, 55–90. Különösen 73. Magyar fordítása 91–122. Különösen 108.

16 ...ipsas civitates Pesth, que aliter nunc Buda appellatur, que quidem Pesth ipsa in suburbio castris sew civitatis Budensis nullo intervallo mediante dempto solo muro castris sew civitatis Budensis... et quamvis ipsa vulgari denominatione Buda appellatur, tamen in cunctis suis rebus et agendis negociis, sed et in privilegiis ipsorum, litteris eciam et codicibus non huius denominationis Buda, sed ipsius vocabuli Pesth titulo semper et ab antiquo usa et predictis libertatibus ac prerogativis gavisa fuisse et nunc gaudere et frui...

készítője az egész Várhegy alatti városrészt Pestnek nevezi pars pro toto-ként Kispestből kiindulva (talán a budaiak elmondására hallgatva) a továbbiakban azonban a valóságot írja le, azaz a várost köznyelven Budának nevezik, a hivatalos dokumentumokban azonban mindig a Pest elnevezést használták és használják. Ezt a Budai jogkönyv német elnevezése: 'Ofner Stadtrecht' is megerősíti, és az is, hogy a 14. századi oklevelekben – mint Spekner Enikő írja – még hosszú ideig a Pestújhegy elnevezést találjuk.¹⁷ Ennek nem mond ellent a Buda név időnkénti bekerülése az oklevelekbe. Az elnevezések kigyűjtését Kubinyi András végezte el.¹⁸

A városi tanács és az állami iratokat készítőik jelentős része, azaz a „fent” tehát a Pest nevet használta, a köznyelvben pedig a budai település konglomerátum lakói Budáról beszéltek, azaz a „lent” a Buda nevet fogadta el. Az állam, a hivatalos szervek, az írott jog és a köznép alkalmasint más jogszokásban éltek, amint azt Bónis György kezdeményezése nyomán Tárkány Szűcs Ernő és követői, többek között Mezey Barna kimutatták.¹⁹ Ők ezt a 18. századtól kezdve vizsgálták írott források alapján, később interjúkat is készítettek. Azonban e jogszokások korábban szintén éltek, amint ezt Gelencsér József a Szász és Sváb tükört, valamint a Budai jogkönyvet vizsgálva kimutatta.²⁰ Végül a Buda név állandósult, és a továbbiakban budai jogot említett számos forrás. A budai Aranybulla kiadása idején azonban a Pest név nem okozott gondot az onnan kirajzó oklevelet kérők számára, amivel viszont nem kevés gondot okoztak utódaiknak és a tárggyal foglalkozó kutatóknak. Mára azonban megbékélhetünk a „két város, egy kiváltságlevél” Spekner Enikő által alkotott megállapítással.²¹

*

17 Vö. Spekner, 2012, 264.

18 Kubinyi, 2009, 55–57.

19 Tárkány Szűcs E. (2003) *Magyar népi jogszokások*. Budapest, Akadémiai Kiadó.; Mezey B. (2021) Tárkány Szűcs Ernő és a jogtörténet. In: Nagy J. T., Bognár Sz., Szabó E. (szerk.): *Száz plusz tíz. Jubileumi kötet. Tárkány Szűcs Ernő (1921–1984)*. Szekszárd, Tárkány Szűcs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport, Pécsi Tudományegyetem. KPVK. Bölcsészettudományi Kutatóközpont NTI. 71–79.; A budai településekre ld. Végh A. (2006) *Buda város középkori helyrajza I.* Budapest, Budapesti Történeti Múzeum. 19–122.

20 Gelencsér J. (2019) *Népi jogélet a Káli-medencében*. Székesfehérvár. Szent István Király Múzeum. 130–134.

21 Lásd Spekner Enikő idézett tanulmányának alcímét.

Az oklevél elemzésének bevezetőjeként célszerűnek látjuk a város fogalmának meghatározását. A várost magát annyira összetett fogalomnak látták a városkutatók, hogy egy meghatározás helyett ismertetőjegyeinek összegyűjtésével, mintegy csak csokorba szedésével próbálták meg körülírni lényegét.

A város legfontosabb ismertetőjegyeinek összességét többek között Carl Haase gyűjtötte egybe.²² Meghatározása tartalmazza a külső megjelenés szempontjait, mint az egybetelepültség (utcák, terek), összetömörülés, zárt utcafront. A belső jellemzők közé sorolta a rétegekre tagolódo társadalmat, a városlakók között a középkorban létezett különböző jogállást és az ennek megfelelő funkciókat, a munkamegosztáson alapuló gazdaságot, valamint az egyes szakterületeken megnyilvánuló központi szerepet.

Max Weber és követői a város fogalmát ugyancsak az ismertetőjegyek együttesében látják, hangsúlyozván azt, hogy minden város külön személyiség, továbbá a története folyamán egy-egy város változik, és időnként más-más arcot ölt külső és belső karakterjegyeiben egyaránt. Éppen ezért Weber úgy véli, csak a város ideáltípusa írható le, amelytől számos eltérés lehetséges. Például, mint az alábbiakban látjuk, a városfalat fontos ismertetőjegynek tartja, mégis lehetnek olyan városok, amelyek nem fallal övezettek (így Tirolban, Magyarországon). Weber, miután a városok általános ismertetőjegyeit: a lakosságszámot, a sűrű beépítettséget, a gazdaságot és az egyéb, az adott helyhez kötődő központi szempontokat tárgyalta, a nyugati város meghatározó jegyeiként az erődítettséget, a piachely szerepet, saját bírói hatóságot és legalább részben a saját jogot, a szövetségi jelleget, azaz a polgárok községét (amely részleges vagy teljes autonómiával rendelkezik) látta. Ez utóbbi tartalmában benne foglaltatik az önálló norma (jogszabály) alkotási jog, valamint az autokefália, a politikai hatalom.²³

Amíg Carl Haase a város külső megjelenését, társadalmának szerkezetét és a viselt funkciókat emeli ki, addig Weber a központi helyből adódó sajátosságok mellett a polgárok községét, a *communat* vagy *Gemeinde*-t hangsúlyozza, amely a saját érdekeit és céljait próbálja érvényesíteni a

22 Haase, C. (1958) *Stadtbeffriff und Stadtentstehungsschichten in Westfalen*. In: Petri, F. (Hrsg.): *Westfälische Forschungen. Mitteilungen des Provinzialinstituts für westfälische Landes und Volkskunde II*. Münster: Aschendorff / Köln & Graz: Böhlau-Verlag. 16–32.

23 Weber, M. (1972) *Wirtschaft und Gesellschaft. Studienaufgabe*. Hrg. von Johannes Winkelman. 5. Aufl. Tübingen Passim. Magyar fordítása: Weber, M. (1990) *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 2/4*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 86–104.

város urával, vagy vele együtt a várost körülvevő nemesi környezettel szemben. Max Weberrel egy új elnevezés jelent meg a szakirodalomban: a nyugati városé, amely a korábbi városoktól különbözik, lényegét a polgárok szövetsége fejezi ki, és keletkezésének ideje a 11. századtól folyamatos a középkori Európában.

A város tehát egyrészt összetett, sokszínű jelenség, ami miatt a rá vonatkozó kiváltságokat, szabadságokat és szabályokat nem lehetséges egy kegynyilvánító oklevélbe foglalni, másrészt a város állandóan változik az átalakulások kereteit kifejező joggal együtt. Éppen ezért születnek a megerősödő, fejlődő városok élete során újabb és újabb szabadságjogokat adományozó vagy az addigi kiváltságokat megerősítő oklevelek. Ilyen például Buda esetében IV. László király 1276-ban kiadott oklevele, amelyben megerősítette és kiegészítette IV. Béla 1244-es privilégium levelét.²⁴ Amíg a feudális világ jogának ereje a változatlanágban nyilvánul meg, amit jól fejez ki a rá vonatkozó német kifejezés: 'altes, gutes Recht', a régi jó jog, addig a városi jog jellemzője a változás, *Wilkürrecht*, azaz változó jog. E változó jognak négy sarok- vagy tartópillére van, a városi béke, a városi szabadság, a városjog és a városalkotmány, amelyek tartalmát tudós generációk dolgozták ki,²⁵ és mivel minden város külön személyiség, a rájuk vonatkozó egyediségükben nyilvánulnak meg. Segítségükkel és a Budai jogkönyv szabályait felhasználva végezzük el a budai Aranybulla elemzését.

A városi béke

1. A középkori város az első és egyetlen olyan fallal vagy más módon övezett területe a középkori társadalomnak, ahol a magánharc formáit kizárták, és ezzel a béke sajátos szigete jött létre. A zártkörűség azt jelentette, hogy a békét a város területén minden időben a társadalom minden csoportja számára kötelező volt megtartani.

A városi béke fogalmát számos 12. századi városi oklevélben megtaláljuk. A hely békéjét a lakosság számára kezdetben a város ura biztosította, azonban ettől eltérő sajátos karaktert jelentett az, amikor egy-egy város

24 Elenchus fontium historiae urbanae, quem edendum curavit Andreas Kubinyi (1997) Vol. III. Pars. II., quam ediderunt Monika Jánosi, Peter E. Kovács, József Köblös, István Tringli. Budapest, Balassi Kiadó (továbbiakban: Elenchus 1997) 55. sz.

25 Planitz, 1954, 332–340.; Dilcher, G. (1996) *Bürgerrecht und Stadtverfassung im europäischen Mittelalter*. Köln–Weimar–Wien, Böhlau Verlag.

alapításakor a polgárok személyesen, esküvel fogadták meg egymás számára a béke fenntartását, és ezzel esküvel kötött szövetséget alkottak, amellyel mintegy az eskütársak testvéri egyesülete született meg.

A városi béke fenntartása számos jogintézmény létrehozását kívánta meg. Egy közösség, amely a felmerülő konfliktusok erőszakos elrendezését megtiltja, kénytelen szabályokat hozni azok elkövetőinek megbüntetésére, amely maga után vonja egy olyan bíróság létrehozását, amely hivatalból jár el a vétkesekkel szemben. Ugyancsak megköveteli a városi büntetőjog megalkotását, amely világos, jól érthető szabályokat tartalmaz az egyes bűncselekmények megtorlására. A városok béketörekvéseit nem tekintjük a korszak elszigetelt jelenségének, azok a 12. században ugyancsak megjelentek a városok falain kívül az országbéke-mozgalmakban, még ha különböztek is azoktól. Amíg a tartományi békék a terepet a nemesség számára a 16. századig még meghagyták a magánharchoz, s csak egyes lakossági csoportok, például a kereskedők, a zsidók és az egyháziak számára, meghatározott területre, valamint időre biztosítottak nyugalmat, addig a városi béke a város teljes területére, minden időre és a lakosság minden rétege számára biztonságot jelentett. Ezzel mintegy az újkori államokban megvalósult békék előfutáraként tekinthetünk rá, amely minden polgár számára biztosította a nyugalmat és az érvényesülést. Amíg a tartományi békét a kor embere a király, a fejedelmek és a nemesség alávettjeként élte meg, addig a városi békében a polgár az arra tett eskü következtében maga is felelt annak megtartásáért és hosszan tartó intézményes megvalósulásáért.²⁶ A 12. században született tartományi békék formálisan hasonlítottak a városi békéhez, azonban kisebb határfokúak és kevésbé előremutatóak voltak, mint a városi béke, amelynek alapját a polgárok esküszövetsége képezte. A városi békéről a kortárs itáliai szerző, Raymundus Pennaforte is megemlékezik: „A várost pedig nemcsak az élet, hanem a jó és békés élet céljából alkották.”²⁷

26 Dilcher, 1996, 71–73., 99–101.; Isenmann, B. (2014) *Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550. Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtre Regiment, Kirche Gesellschaft, Wirtschaft. 2. durchgesehene Auflage.* Köln–Weimar–Wien, Böhlau Verlag. 159–181.

27 Facta autem est civitas non solum ad vivere, sed ad bonum et pacifice vivere. Die Summa legum brevis levis et utilis des sogenannten Doctor Raymundus von Wiener-Neustadt. Im Auflage und mit Unterstützung der Savigny Stiftung sowie der Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft. Hg. Dr. jur. Alexander Gál a. Professor an der Universität. Wien. Weimar. Hermann Böhlau Nahf. 1926. 55. sz. Magyar fordítása: Raymundus Parthenopeis (2021) *A törvények rövid, könnyű és hasznos foglalata.* A fordítást, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket készítette Blazovich László. Budapest, Gondolat Kiadó.

A városi béke tehát kizárt minden fegyveres fellépést a városból, ami a budaiak számára már természetesnek tűnt, hiszen már ilyen városi közegből érkeztek a német hospesek Magyarországra. Az Aranybullába azonban a bírósági párbaj kizárását a 13. szabályban külön belefoglalták.²⁸ Ugyanígy jelenik meg a Budai jogkönyvben, sőt az utóbbi még a párviadalokról is szót ejt (336., 337. sz.).

Perekben ne ítéljenek bajvívást, hanem az elkövetett vétség nagysága és fajtája szerint a felperes igazolja a keresetét; (Aranybulla 13. sz.)²⁹

Ha valakivel bajvívása vagy párviadala során bármi is történik, annak nincs jogi érvénye. (Budai jogkönyv 336. sz.)

Senkit ne ítéljenek párviadalra, és ilyet ne is rendeljenek el, mert ez nagyon ártalmas az engedélyezők lélekének és azokénak is, akik megvívják. Ezért, ha megvádolnak valakit, az a vádnak megfelelő törvényekkel védekezzen, és így mentesse fel magát. (Budai jogkönyv 337. sz.)³⁰

A jogkönyv több szabálya szól a városi békéről, illetőleg annak megsértőiről és a büntetésekről. Az egymással vetélkedők szóval és tettel se legyenek béketörők (226. sz.), a vásár békéjét megszegő elveszti egyik kezét, vagy tíz márkát fizet a bíróságnak (228. sz.), a ház békéjét kívülről jöve megfosztó büntetése pedig ugyanaz, mint a gyilkosé (229. sz.), továbbá a béketörőkről szól még a 231-es és 159-es szabály.

28 A szabályok számbavételekor Györffy György a szabad bíróválasztást és a fellebbezést kétfelé bontotta, mi a Neumann Tibor-féle fordítást alapul véve a kettőt egybevettük. Egyébként mindkét megoldást helyesnek tartjuk. Györffy Gy. (1973) *A budai vár és a polgár város kiépülése 1. Újjászervezés – Áttelepülés*. In: Gerevich L. (szerk.): *Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig*. Budapest, Budapest Főváros Tanácsa. 295–296.

29 Item duellum inter eos non iudicetur, sed secundum quantitatem et qualitatem commissi, super quo quis impetitor purgationem exhibeat congruentem. Az Aranybulla idézett magyar szövegeit Neumann Tibor fordításából vettük át.

30 Was eynem von seÿnen torniren vnnd stechenn wider fert, daß hat mit recht. Eß schol keÿn Kempf nit gevrtailt werden nach vorhenget, wan eß der selen gar schedlich ist, dÿsen dÿ eß gestaten, vnnd auch den, dÿ den kempf fechten. Darümb wer an gesprochen wirt, der were sich vnnd empreche mit den rechten nach der clage. A budai jogkönyv idézett magyar szövegeit Schmidt József fordításából vettük át.

Ahhoz, hogy a városi béke tartós legyen, mint említettük, a polgárok peres ügyeikben alárendelték magukat a bírónak és bíróságnak, és ítéleteiket el kellett fogadniuk. Ezért bírót választottak. A bíróválasztás módjára még visszatérünk a városalkotmány tárgyalásakor. A városi béke létrehozása ugyanis maga után vonta a tanács, a bíróság, továbbá más tisztségviselők megválasztását. A bíróválasztásról rendelkező szabály egyúttal meghatározta a fellebbezés formáját, azaz a királyhoz, illetőleg az általa megnevezett bíróhoz fordulhattak.

Maguk válasszák előljárójukat kívánságuk szerint, és akit választottak, mutassák be előttünk. Ő fog minden világi perükben ítélni, de ha valakinek nem a megfelelő módon szolgáltat majd igazságot, akkor ő maga és ne a falu közössége jelenjen meg előttünk vagy az előtt, akire az ügyet bízunk; (Aranybulla 9. sz.)³¹

A városi község letelepedett és tulajdonnal bíró bölcs tagjainak kell maguk közül egy bírót választaniuk, azt, akit ők akarnak, de úgy, hogy a bíró német származású legyen minden nemzetsége szerint. Mikor a bírót megválasztották, mutassák be az udvarban a királynak vagy a várnagynak az Aranybulla következő rendelkezésének megfelelően: Továbbá válasszák meg a falu vagy város nagyját, akit ők akarnak, és akit nekünk bemutatnak, hogy ő igazgassa minden ügyüket, és ha általa nem mondattatik ki a valódi igazság, akkor ez a tisztségviselő és ne a falu járuljon elénk, vagy az elé, akit mi ezzel megbízunk. László király kiváltságleveléből. (Budai jogkönyv 24. sz.)³²

31 Item ipsi maiorem ville sibi eligant, quem volent et nobis electum presentent, qui omnes causas eorum mundanas debeat iudicare. Sed si per ipsum debita iustitia alicui non fuerit exhibita, ipse iudicis et non villa debeat conveniri coram nobis, vel illo, cui duxerimus committendum.

32 Der stat gemain wol gesessen vnd geerbt, Vernunfftige leüt haben einen richterr zu kiesenn aus in selberr, wen sy wellen, Also, das derr selbig richterr von deutscherr art sey von allem seinem geschläch. Vnd wen sy den selbigen richterr erwelt haben, So sol man in gen hoff dem kunig oder dem purggrauen Zaigen nach ausweisung der guldein Bul, dy leut also : Item Sy sullen den grösseren des dorffs oderr stat erwellen, Welichen sy wellen Vnd vns antwürten, Welicher alle ire sachen sol richtenn Vnd ob es ist, das durch yn ein rechte gerechtigkait nit mag aus gesprochen werden, So sol der selbig ampt man vnd nit das dorff vor vns kummen oder für den, dem es durch vns pefolhen wirt. Aus dem Priuilegio des kunig Lasla.

A következő szabály ugyancsak idekapcsolódik, ugyanis megtiltja az alnádor beszállását és ítélkezését a polgárok felett, ami a megyei joghatóság alóli kivételt jelent. Ugyanis a nádor a tatárjárás után megkapta a királytól a kunok bírója jogát és Pest megye örökös ispánságát, amelynek birtokában a pestiek felett ugyancsak ítélkezhetett, amely feladatot az alnádorra bízta.

Az alnádor ne szállásolja be magát hozzájuk erőszakkal és ne is ítélkezzen felettük. (Aranybulla 10. sz.)³³

Buda városában és jogi felségterületén senki felett sem ítélkezhetnek a király vagy az országnagyok: az országbíró, a nádor, az udvarmester, a várnagy és a tárnokmester, röviden senki sem, csakis a városbíró és a városi bíróság. Egyedüli kivétel: azokban a bűntényekben, amelyeket felségsértésnek neveznek, a királyi felség ítél. (Budai jogkönyv 165. sz.)³⁴

A bírósági eljárásjoghoz tartozik még az a szabály, amely eltiltja az idegeneket a tanúskodástól pesti polgárral szemben, csak pesti vagy azonos joggal rendelkező polgár teheti azt meg. Ez a jogkönyv 203. szabályában köszön vissza, amely azonban a tudományvételt tartalmazó okleveleket elfogadja. A szabály érdekessége, hogy a *litterae inquisitoriae* magyar és német neve, 'tudo, irforscher' e szabályban fordul elő először az írott forrásokban.

33 Item vicepalatinus violenter descendere non possit super eos, nec eosdem iudicare.

34 In: ofner stat vnnd recht verfellet dem Chunigk nymant wider seynen lant hern Nach richter, Wider dem grossen grafenn, dem hóf maister, wider dem purg grafen Nach dem tarnakmaister, Vnnd churczlich nymand, Denn nürt dem Stat Richter verfelt man vnnd stat gericht. Alleyn auß genomen In: den schulden, dÿ man nennet Schult, verserende dÿ kunigliche Maiestat.

Ha valaki perbe hívja őket, idegen ne állíthasson ellenük tanúkat, csak olyat, aki közülük való vagy azonos szabadsággal rendelkezik; (Aranybulla 14. sz.)³⁵

Idegenek oklevelekkel, tanúkkal való tanúskodását budai polgárok ellen ne fogadják el. Ha azonban valakit megvádolnak, akkor mindenkor érvényesnek kell tekinteni az olyan okleveleket, amelyeket latinul inquisitornak, németül irforschernek, magyarul pedig tudo-nak neveznek. (Budai jogkönyv 203. sz.)³⁶

A büntető bírósági eljáráshoz tartozik még a foglyok elzárása addig, amíg nem kerül sor a tárgyalásra, illetőleg az ítélet meghozatalára. Ez természetesen mint a mindennapi élethez tartozó alsóbb rendű szabály nem került be a privilegiumlevélbe, azonban a jogkönyv négy szabálya is megőrizte emlékét.³⁷

A városi szabadság

2. A „városi szabadság” kettős jelentéssel használatos. Egyrészt a városnak mint községnek (communa, Gemeinde) a szabadságjogait értjük alatta, másrészt a város polgárainak szabadságát, amely természetesen összefügg a városnak mint községnek a szabadságjogaival. A városi szabadság mindenképpen a személyes jellegű feudális kötöttségektől való mentesítést jelenti, amit a történettudomány „a városi levegő szabaddá tesz” mondattal fejez ki. A városi szabadság fogalma azonban – jellegzetesen középkori módon – korántsem egységes, azonos értelmű. Másképpen, más körülmények között éli meg egy német birodalmi vagy szabad polgár. Mást jelent egy itáliai város polgára, mint egy kisváros lakója számára, akinek ura a városban vagy a mellette lévő kastélyban, esetleg várban lakik. Hazánkban mást jelent egy királyi szabad város polgárának, és mást

35 Item cum impetiti fuerint per quempiam, ab aliquo extraneo non possint produci testes contra eos, nisi ex ipsis vel aliis habentibus consimilem libertatem.

36 Fremde gezeugnuß mit priefen ader mit leuthen schol nicht ap genomen werden wider sÿ. So aber ir eyner an gesprochen werd. Alle prieff, dÿ man nennet zu Latein Inquisitor, das ist zu Teutsch eyn irforscher, In: Vngerischer sprach Tudo: Man schol keyne craft wider sÿ nit haben zu keynen zeiten.

37 Budai jogkönyv 181. 183. 233. 235. sz.

egy földesúri város mezőváros parasztpolgárának, vagy a városban lakó, az úrtól közvetlen függésben lévő, vagyonnal nem rendelkező tisztségviselőnek, hivatalnoknak és szolgálónak, mást a nincstelen napszámosnak és cselédnek. Sajátos formája érvényesült a szabadságnak a lakatlan helyekre vagy irtványföldekre helyezett soltészszágok, a soltészszok vezetésével alapított települések lakói számára.

A városi szabadságjogok katalógusát a későbbiek során a városok számára kiadott privilégiumlevelekben sorolják fel, illetőleg foglalják össze. Mindenekelőtt a város és a városi polgár személyi szabadságában, amely a földesúrtól független tulajdonlásban, a tulajdon szabad adásvételében és az öröklésben öltének testet. Továbbá a városnak mint községnek a szabadságjogaiban – amelyek elsősorban a bíró és a plébános szabad választását jelentik – nyilvánulnak meg. Ezekhez társulnak még a gazdasági élet területén szerzett jogok, mint például a piac- és a vásártartás joga, valamint a vámkiváltságok.³⁸

Amikor az itt felsorolt jogokról általánosságban szót ejtünk, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy milyen nagy hatással voltak az egyes emberek személyiségének a fejlődésére. Egészen más lelkülettel indult életpályájára az, aki számára maga vagy családja döntötte el, hogy kézműves, kereskedő vagy földműves lesz-e, mint az, akinek felsőbb hatóság, az úr engedélyezte a „pályaválasztást”, illetőleg mondta meg, hogy mi lesz a munkája és a kötelessége egész élete során. A városban nemcsak a város egyes polgárai rendelkeztek azonos jogokkal és kötelezettségekkel, hanem a nagycsaláddal, rokonsággal szemben nőtt a kiscsalád jelentősége, a házastársak jogilag egyenlő felek lehettek nemcsak a gyereknevelésben és a munkában, hanem vagyoni jogi tekintetben is. A városi jog lehetőséget teremtett például a fiúk és lányok azonos részesedésére az örökségből.³⁹

Mint említettük, a polgároknak a tulajdonuk feletti szabad rendelkezése része a személyes szabadságjogoknak, amelyet megtalálhatunk az Aranybullában, gyakorlati megvalósulását pedig a jogkönyvben. Idetartozik a vagyon szabad örökítése is, amelyet természetesen korlátoznak a családjogi öröklési szabályok.⁴⁰

38 Fügedi, 1961, 17–107.; Dilcher, 1996, 75–78., 104–110.

39 Dilcher, 1996, 75–76., 99–101.

40 Szende K. (2013) Otthon a városban. Társadalmi és anyagi kultúra a középkori Sopronban. In: Blazovich László: Az öröklési jog a középkori jogkönyvekben és a városi gyakorlatban. *Századok* 147/2. 411–432.

A vendégek közül senki se adhassa el birtokait vagy házait idegeneknek, csak azoknak, akik a településen kívánnak élni; (Aranybulla 5. sz.)⁴¹

Ha közülük valaki örökös nélkül halna meg, birtokait halála előtt arra hagyhassa, akire kívánja; (Aranybulla 6. sz.)⁴²

Ha közülük valaki birtokokat vásárolna, és ez ellen egy éven és egy napon át senki se lépne fel, ezt követően azokat bármiféle ellentmondás nélkül békében és nyugalomban birtokolja; (Aranybulla 7. sz.)⁴⁴

Egyetlen polgár se adja el Budán a vagyonát idegennek, csakis olyannak, aki a későbbiekben is vele együtt akar maradni és lakni. Ha egy polgárnak nincsenek örökösei, vagyonát annak adhatja el, akinek akarja. (Budai jogkönyv 200. sz.)⁴³

Aki egy birtokot akar perelni, az tiltassa le jogilag az első év letelte előtt, attól számítva, hogy az ellenfele a birtokot megvette. Azért mondom, hogy megvette, mert ha valaki megvétel és oklevél nélkül bír egy birtokot egy vagy akár tíz évig, de semmi egyéb joga nincs hozzá, ez a másik jogát nem csorbíthatja. Ezután a jogi tiltás után idézze ellenfelét a bíróság elé. Akkor a perlőnek 14 napon belül bizonyítékot kell szolgáltatnia arról, hogy mi alapján kérte a tiltást. Ha ezt nem teszi meg, akkor a tiltása semmis, és a pert indító igénye ellenére a birtok az ellenfelé. (Budai jogkönyv 360. sz.)⁴⁵

41 Item nullus hospes ex ipsis possessiones suas vel domos vendere valeat alicui extraneo, nisi in eadem villa volenti a modo habitare.

42 Item quicumque ex ipsis sine herede decesserit, possessiones suas dimittendi facultatem habeat, cui volet.

43 Keyn purger In: ofner stadt schol seyn gut einem fremden verkauffen dan nürt eynem, der furpaß mit ym wil wonen vnnd pleiben Eyn itczlich purger, der nit erben hat, mag seÿn gut verkaufen, wem er wil.

44 Item quicumque ex eis possessiones emerit, si per annum et diem nullus ipsum super hoc impetierit, de cetero eas sine contradictione aliqua possideat pacifice et quiete.

45 Wer eÿn erb wil an sprechenn, der schol iß yn der frist des ersten Iares ver pieten, Dÿ sich vorlaufft, Dennach seÿn wider tail daß erb hat gekaufft. Ich spriech dar vmmb gekaufft, Wan ap eÿner eyn erb pesesse ein Iar ader czehen vnkaufft ader vn verpriefft, Ader het sust nit recht darczu, daß schol eÿnem andern an seinen rechten nit schaden. Nach dÿsem verpot schol er seinen wider Sachen ÿn das recht laden. So muß er auch solch geben vnnd weisen thun in XIII tagen, warumb er das verporth hat gethon. Thuet er deß nicht, so ist seÿn vortpot nitcz vnnd das wider tail pesitczdt Daß erbe wider seynen anspruch.

Azon kiváltságok közül, amelyeket mint község szereztek meg, elsősorban a plébános és bíróválasztás jogát nyerték el. Az utóbbiról már szót ejtetünk a városi béke tárgyalásakor, és majd visszatérünk rá, amikor a városi alkotmányt tárgyaljuk. A plébánosválasztás a sarkalatos városi jogok közé tartozott. Pest és Buda polgárai e jogot a plébániatemplom építésével nyerték el a kegyúrtól. Vele együtt jártak a plébános szentszéki jogai, valamint a tizedszedés joga, amelyek hasznát a polgárok is élvezték.⁴⁶

Szabadon választassák plébánosukat, mikor egyházuk üresedésbe kerül, plébánosuk pedig akaratuk ellenére ne állíthasson maga helyett helynököt; (Aranybulla 8. sz.)⁴⁷

A városbíró és a tanács teljhatalmat és teljes szabadságot élvez abban, hogy a község hozzájuk tartozó részének tudtával és akaratával ki- és megválasszon egy plébánost, ha Isten halállal vagy másként megfosztja a templomot tőle. Amikor pedig a plébánost megválasztották, mutassák be őt az esztergomi érseknek vagy helynökének, hogy általuk megerősíttessék tisztségében, ahogyan ez az egyház joga. A hivatalában megerősített plébános maradjon mindenkor a templomnál, és a választók akaratára ellenére ne állítson helyettest a saját helyére, ahogyan az Aranybulla ezt a következőképpen ki is zárja, amely így hangzik: Továbbá, hogy plébánost választassanak, az az ő joguk, ha a templom plébános nélkül van, de a plébános nem tehet senkit a saját helyére az urak tudta és akaratára nélkül. (Budai jogkönyv 23. sz.)⁴⁸

46 Kurze, D. (1966) *Pfarrwahlen in Mittelalter. Ein Beitrag zur Geschichte der Gemeinde und des Niederkirchenwesens. (Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 6.)* Köln–Graz Böhlau Verlag 324–350. Kubinyi A. (1999) Plébánosválasztások és egyházközségi önkormányzat a középkori Magyarországon. In: Kubinyi A.: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon.* Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. 287–300.

47 Item habeant liberam electionem plebani, cum eorum ecclesia vacaverit, nec plebanus vicarios constituat eis invitis.

48 Der Statrichterr vnd derr Rat haben volle macht vnd freitumb mit wissen vnd willen der gemein, dy darzu gehören, zu erwellen Vnd zu erkiesen einen pfarrerr, Ob got mit dem tod oder anders dy kirchen auf sagt. Vnd wen sy den selbigen pfarrerr also erwelt haben, so sullen sy in dem Ertzbischof zu Gran oder seinem vicario antwurten, das er in pestetigt, als der kirchen recht ist. Auch sol der selbig pestetigt pfarrerr altzeit gegenwurtigklich pey der kirchen pleiben, Vnd sol kainen vicarium an seinerr stat dar mügen setzen wider yreh willen, Als dan dy gulden Bull das aigentlich aus setzt, dy leut, dy leut < sic! > also: Item Zu erwellen einen pfarrerr haben sy ein freye wall, so dy kirchen an ain pfarrerr ist, Noch der pfarrerr pedarff kain an sein stat setzen an derr herren wissen vnd willen.

A város gazdasági kiváltságai közül a legfontosabbak a vámokkal kapcsolatosak. Mindjárt a második az alapító oklevélben éppen erről, a vámmentességről szól.

Országunk határain belül minden vám alól – a harmincadot és a budai egyháznak a sóból szedett vámra vonatkozó jogát épségben hagyva – felmentéssel rendelkeznek; (Aranybulla 2. sz.)⁴⁹

A Budán lakó polgárok általában mindenütt, ahová Magyarország és a magyar szent korona uralma kiterjed, mentesek a vám megfizetése alól, kivéve a királyi harmincadot. (Budai jogkönyv 69. sz.)⁵⁰

A király mások mellett a budai egyház patrónusaként meghagyta annak sóból szedett vámját, amely már a jogkönyv vonatkozó szabályába nem került be. A harmincadról azonban nem mondott le a király, amely akkor az eladományozott vásárvámokból a királynak vagy királynénak maradó bevételrészt jelentette. Később sem, miután I. Károly király a külföldről behozott és oda kivitt áruk után az illető helyeken illetéket szedett.⁵¹

A vámokhoz kapcsolódik az útkényszerrel szorosan összefüggő, a kereskedelemben meglévő sajátos középkori jogintézmény, az árumegállítási vagy lerakatjog, amely a középkori Magyar Királyságban ekkor először jelenik meg kiváltságlevélben.⁵² Ugyanezen kiváltság a hét minden napjára hetivásárt engedélyez. Amint ismeretes, adatolhatóan kedden, szerdán, pénteken és szombaton tartottak hetivásárt Budán.⁵³ A kiváltság, amelyből a budai árumegállító jog kifejlődött, nagy jelentőségű volt a budaiak számára, amit a Budai jogkönyv idevonatkozó számos szabálya bizonyít. Az egyes artikulusok keletkezésének idejét, egymáshoz való

49 Item infra limites regni nostri ab omni tributo, salva tricesima et salvo iure ecclesie Budensis, quantum ad tributa de salibus exigenda, sunt exempti.

50 Dy statleüt zu Ofen gesessen gemainklich süllen Vber al mauit frey sein, also weit das Vngerlandt Vnd das gepiet der heiligen kron zu Vngeren pegriffen ist, aus genomen derr künigklich dreissigist.

51 Petrovics I. (1994) Harmincad. Kristó Gy., Engel, Makk F. (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 255.; Weisz B. (2011) Az Árpád-kori harmincad vám. Erősségénél fogva várépítésre való. In: Cabello, J., C. Tóth N. (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*. Nyíregyháza. 267–278.

52 Weisz B. (2012) *Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 57.; Weisz B. (2013) *A királyketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 101.

53 Weisz, 2013, 100.

viszonyukat Skorka Renáta értően és részletesen elemezte,⁵⁴ éppen ezért mi csak az Aranybulla szövege mellett a 67. szabályból közlünk részletet. Részben szorosán idekapcsolódik a kisebb Pestre vonatkozó szabály, amelyre a jogkönyv annak elévülése miatt már nem tér ki.

A le- és felfelé tartó hajók és révhajók áruikkal és szekerekkel térjenek be hozzájuk, és miként korábban, minden nap tarthassanak vásárt; (Aranybulla 16. sz.)⁵⁵

Minden, eladásra szánt árut szállító hajó, és valamennyi kocsi, amely Buda városának határába vagy területére érkezik, álljon meg, és a rajtuk szállított összes árut ott adják el, és ne vigyék tovább. Aki ez ellen tesz, vagyis tovább akar menni, és ezen rajtakapják, az Aranybulla és sok királyi privilégium és oklevél tanúbizonysága szerint veszítse el valamennyi áruját és minden tulajdonát, amit akkor nála találnak. Béla király Aranybullája tanúsítja: továbbá a fentről lefelé és az alulról felfelé menő hajók vagy az áruval érkező kocsik álljanak meg Budán, és adják el mindazt, amit messziről hoztak. Továbbá több más király, végezetül pedig Zsigmond király privilégiumából és megerősítéséből ismeretes: (Budai jogkönyv 67. sz.)⁵⁶

54 Skorka R. (2016) A budai jogkönyv lerakatra vonatkozó artikulusainak keletkezési története. In: Weisz B. (szerk.): *Pénn, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 367–378.

55 Item naves et carine descendentes et ascendentes cum mercibus et curribus apud eos descendant et forum sicut prius habeant cottidianum.

56 All scheff vnd all wgen mit kaufmanschaft, dy in der Stat Ofen Granitz vnd gepiet komen, sullen daselbs niderlag haben vnd ir kaufmanschatz alle do verkauffen vnd nicht ferrer füern. Wer do wider thuet vnd furzihen wolt, vnd darmit pegriffen wurt, der verleust al sein war vnd hab, dy peym auf dÿ zeit begriffen vnd erfündn wirt nach ausweisung derr guldein Bull vnd menigerr kunig brieflicherr freitumb vnd hantfesten, Als in der gülden Bui kunig Bele : Jtem Dÿ scheff oben herr ab, von niden hin auf oder wägen mit kaufmanschaft kümen, süllen zu Ofen nider gelegt werden vnd sullen da hingeben, als vor altert herr kumen ist. Jtem aus dem priuilegio vnd pestetigung vil anderr künig Vnd zum frödristen künig Sigmund :

A budaiak, akárcsak annyi más város, pl. Pozsony, Sopron és az ausztriai Bécs polgárai számára a szőlőművelés és bortermelés ugyancsak fontos gazdasági ágazat volt. Éppen ezért jelentős kiváltságot nyertek el a csöboradó-mentesség megszerzésével, azaz a földesúr, a király számára szüretkor fizetendő átalányadó-mentességgel. Ugyanezt a szabadságot kapták meg kisebb Pest lakosai is. Maga az adó a nevét a mércéről – 'csöbör' – kapta. A 14. században a csöbör űrmérték jelentésű lett, azonban Budán megtartotta az eredeti jelentését a jogkönyv keletkezésének koráig. Tizenöt artikulus foglalkozik a jogkönyvben a bortermeléssel, illetőleg a hozzá kapcsolódó kérdésekkel, leírva bennük a vele kapcsolatos adó beszedés módját. Nem véletlenül, hiszen vele a város jövedelmét gyarapították. Közülük a kiváltsághoz közvetlenül kapcsolódó artikulust közöljük.

Szöveikből csöboradó semmilyen módon sem szedhető be; (Aranybulla 3. sz.)⁵⁷

A budaiak sem az uraságoknak, sem senki másnak nem tartoznak fizetni kilencedet a szőlők vagy a szántóföldek után, bárhol vannak is ezek. Ugyancsak nem kell megadniuk szüretkor a csöbört a szőlőjük után, bárhol is terem az. (Budai jogkönyv 67. sz.)⁵⁸

A csöboradó-mentességhez, amely egyúttal a szőlőbirtokhoz kötődik, szellemiségében hasonló a 15. számú kiváltság, amelyben a király Kevér földet adományozta a pest-budaiaknak közös művelésre, kinek-kinek a szántási képességéhez mérten. E föld, mint annyi másik után sem követelt a király adót tőlük, amint a 11. pontban is megfogalmazódik, amely szerint „mindazt, amit a tatárok visszavonulása után szereztek, bármiféle ellentmondás nélkül birtokolhassák”. A budai jogkönyv idézett 198. szabálya megerősíti ezen birtokok adómentességét. Tehát ez esetben a 3., 15. és 11. pont alatt lévő kiváltságok a község és az egyes polgárok számára a földesúrnak fizetendő adók alóli mentességet jelentik.

57 Item de vineis eorundem cibrones nullatenus exigantur.

58 Daß Newnte von den ofner ist man auch nit schuldig von iren weingarten wider von iren eckern, wo sye dje habent, keynen edling nach anderß nymandis meher. Auch sendt sj nicht schuldig den czuber zu geben yn dem lesen von irenn weyn garten, wo sye dj haben.

A negyedik kiváltság a természeti gazdálkodás idején élt adózási formát, a szállásadási kötelezettséget tiltja, amely eredetileg az arra utazó király, királyné, valamint a kíséretük elszállásolását és ételmezését jelentette. A 13. században a nemesség a maga és népe számára folyamatosan szerzett kiváltságokat alóla, ezt tették az 1222-es Aranybullában a szervisek is. A 14. században már ritkán fordult elő, akkor már pénzben szedték. 15. századi jelenlétét a budai jogkönyv bizonyítja, jöllehet az 1244-es oklevél már kiemeli terhei alól a budaiakat.

Egy előkelőnk se szállásolja be magát hozzájuk erőszakkal, és akaratuk ellenére semmit se vegyen el tőlük, hanem beszállva hozzájuk, a számára szükséges dolgokat igazságos áron köteles tőlük beszerezni; (Aranybulla 4. sz.)⁵⁹

Egyetlen uraság se foglaljon szállást erőszakkal, az ott lakók akarata ellenére. Erőszakkal tőlük semmit se vegyen el, hanem vásárolja meg készpénzen mindazt, amire – megszállván a városban – szüksége van. (Budai jogkönyv 199. sz.)⁶⁰

A sorjában utolsó (18.) kiváltság a Budán történő pénzbeváltás folyamatához fűz megjegyzést. Az esztergomi pénzverők ugyanis az év egy részében Budán dolgoztak. Ilyen módon a tárnokmester alá tartoztak. Ennélfogva ellenőrizni tudták a beváltást is.⁶¹ A jogkönyv 98. és 175. artikulusa is szól róluk, bár nem ebben az összefüggésben.⁶² A 175. artikus tartalmában szinte azonos a 98. számúval, ezért a jegyzetben nem közöljük.

59 Item nullus principum nostrorum violentum descensum facere possit super eos, nec aliquid contra eorum recipere voluntatem, sed descendens iusto pretio sibi necessaria debeat comparare.

60 Es schol keyn hirschaft nit ab sten yn gewalt wider yren willenn, Mit gewalt nichtcz von yn nemen, Sunder seyner notdurft sol er ym kauffen vmb perait gelt, was er pedörff, So er yn der stat wil ab sten.

61 Gedai I. (1994) Pénzverde, pénzverés. In: Kristó Gy., Engel, Makk F. (szerk.): *Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 541.

62 A pénzverőkre is érvényes a jog, és viseljék a város valamennyi terhét minden tekintetben. Kivételt egyedül a kamara- és pénzügyek képeznek, amelyekben a kincstartó igazgassa őket. Az ingatlanl vagy egyéb tulajdonnal rendelkező pénzverők fizessék meg a tulajdonuk után járó adókat és járadékokat is együtt a várossal. De akik csupán pénzverésből tartják fenn magukat, és nincs tulajdonuk, továbbá semmilyen kereskedést nem űznek, nem kötelesek a várossal együtt viselni a terheket, sem a járandóságot leróni. Dÿ muntzer sein gepunden von rechts wegen vnd süllen der stat laiden vmb alle aus spruch, augenomen allain der kamer oder der müntz geschefte, darumb sol sÿ der kamerr graff richten. Auch dy do erbe pey der stat haben vnd geerbet sein, dy süllen mit der stat leyden steür vnd losung von yres erbs wegen. Aber dy sich lauterr des muntz weirchs petragenn vnd kain erb haben vnd kain anderen handel treiben dy sein nicht pflichtig mit der Stat zu leiden noch losung zu gebenn. Budai jogkönyv 98.

A kegnyilvánító oklevelek általában szemérmesen hallgatnak vagy éppen csak megemlítenek valamit az adományozott szabadságok ellentételezéséről, amelyet a privilégiumokban részesülők nyújtottak uruknak, az adomnyozónak. A pest-budai alapítólevél első pontjaként azonban, amint például a zágrábiak számára kiadottban is elrendeli a király tíz illően felfegyverzett katona küldését seregébe, ha személyesen hadjáratba indul. A polgárok hadi kötelezettségének a beépítését kétségtelenül a fennálló tatár veszedelem váltotta ki éppen úgy, mint a pesti németek egy részének a budai várhegyre költöztetését.⁶³ A városúrnak, a királynak, valamint a királynénak és a királyi hivatali méltóságoknak fizetendő járandóságokat azonban a budai jogkönyv elején megtalálhatjuk.⁶⁴

Az Aranybulla záró részében még egy kegyben részesíti a pest-budaiakat a király, ugyanis mivel az utak bizonytalansága miatt annak bemutatása veszélyesnek tűnt, kiadja annak kettős pecséttel ellátott hiteles másolatát, amelynek ugyanakkora erőt tulajdonítanak.⁶⁵

A városi jog

A társadalmi változások megkívánják a nekik megfelelően változó jog kialakítását. A városi jog – mint említettük – túllépett a tradicionális középkori tartományi jogon, amely a 19. századig megmaradt korábban kialakult keretei között. A városi jog a maga területén, ott, ahol hatályos volt, nem merevedett szokásjoggá, jóllehet erős szokás- és tartományjogi gyökereket mondhat magáénak. Ennek ellenére észszerű megegyezésen alapuló és változó jognak nevezhető, amely a különböző felek akaratnyilvánítását kifejező dokumentumokon és a polgárok esküjén nyugszik, és amelyet később a városi tanács változtat, formál és árnyal határozataival és szabályaival.

A városi jogot, ami a városi béke és a városi szabadság szabályaira épült, ezek alapján bontották ki. Alapjául szolgáltak a városi kiváltságlevél, a feljegyzett városi jogszabályok és az egyes városi főtisztviselők rendelkezései. A városi jog felőleli mindenekelőtt a közjogot, a magánjogot, továbbá a büntető-, végrehajtási és eljárásjogokat, persze nem azok klasszikus, mai tagolásának megfelelően, hanem az egyes normákban

63 Elenchus 55. sz. 40.

64 *Budai jogkönyv* 8. 9. 10. 11. 17. 18. sz.

65 Elenchus 55. sz. 41.

sokszor vegyesen megfogalmazva. Szétválasztásuk a mai jogi gondolkodás alapján sem egyszerű feladat.

A városi jog már a 12. századi feljegyzésekben jelentősen elkülönült a tartományi jogtól. Elsősorban a kereskedő nép érdekeihez kötődtek a szabályok, mégpedig az árucseré és a forgalom könnyítése érdekében keletkeztek újak, amelyekkel a tartományi jog nehézségét és formalizmusát küszöbölték ki. E szabályokat tekinthetjük a városi jog legrégebb területének. Vele párhuzamosan fejlődött ki a településjog keretein belül a városi birtok-, illetőleg tulajdonjog, amelyek teljesen különböztek a tartományi jog tárgyú artikulusaitól. Azok vagy a hűbérjog szabályainak feleltek meg, azok szellemiségében fogantak, vagy a földesuraság körébe tartozó földbirtok jogállásának megfelelően dologi uralmat jelentettek az illető föld fölött, és ezzel korlátozták a birtoklási és tulajdonviszonyokat. A városban ezzel szemben kezdetektől fogva kialakult egy olyan földbirtokjog, amely a polgári kori tulajdonjog felé mutatott, ugyanis a helyi városúrtól független birtokforgalmat tett lehetővé. Ezáltal az öröklés szintén szabad lett, amelynek következtében a földbirtok forgalmának feudális rendszere és a polgári jogrend elkülönült egymástól. E változás alapvetően határozta meg a városon belüli magánjogi viszonyokat.

A városi jog az időben korábbi, számos irracionális elemet tartalmazó feudális joggal szemben, az egyes jogesetekre nézve előre kiszámíthatóan az észszerűség alapján állt. A városi polgárok a kereskedelmi forgalomban keletkezett ügyekben észszerű eljárást, bizonyítási formákat és végrehajtási jogot alakítottak ki a korábbi formalizmus (eskü, eskütársak, istenítéletek) megszüntetésével. Még a római jog általános recepciója előtt, a 12. századtól kezdve a 15. századdal bezárólag a római jog számos elemét vették át és építettek be rendszerükbe. Ugyancsak újdonságként jött létre a szerződési jogban a formális bizonyítással szemben az anyagi bizonyítás, a szerződések tartalmának bizonyító ereje, valamint az esküdtek, továbbá a piacokon jelen lévő hivatalos személyek tanúskodása. Az új szemlélet alapján kialakult rendszer megteremtette a feltételeit a kereskedelem és az iparűzés eredményeként szerzett vagyonok révén a társadalmi felemelkedésnek. E jogrend sokkal nagyobb társadalmi mobilitás lehetőségét teremtette meg a városokban, mint amelyet a mezőgazdasági területek

kínáltak.⁶⁶ A budai jogból erre példákat nem hozunk, a jogkönyv egyes artikulusai bizonyítják a fentiekben általánosan megfogalmazottakat.

Városalkotmány

A városi alkotmány tartalmazza az egyre terebélyesedő városi igazgatás leírását annak bürokratikus elemeivel együtt. A városi hivatalokban jóval a római jog recepciója előtt tanult jogász szakemberek dolgoztak. A városok fő hivatalnokainak, a polgármesternek, a tanácsstagoknak és a követségben járóknak megfelelő szakismeretekkel kellett rendelkezniük. Rendkívül időigényes munkájukat hosszú időn át fizetség nélkül végezték. Éppen ezért csak kevesen tehették meg, hogy e feladatokat ellássák, ugyanakkor ne foglalkozzanak kenyérkereső tevékenységükkel. Ez csak a leggazdagabb kereskedőknek és kézműves céhtagoknak állt módjukban. Ennek ellenére sem Németországban, sem hazánkban nem alakult ki, mint Itáliában, a hivatalos politikusnak, a podestának a típusa és a podesta rendszer.

A városalkotmány modellje már az 1200-as évek idején kialakult. A különállását a fejedelmi, tartományi államok területi igazgatási formáitól és hatalmi berendezkedésétől az újkorig megtartotta. Mégpedig úgy, hogy igazodni tudott a városokon belüli hatalmi és társadalmi viszonyok változásaihoz. Ennek következtében a városi alkotmány az alkotmánytörténet egyik fontos területeként fogható fel.⁶⁷

Amint láttuk, a városi alkotmány körébe tartozott a városi tisztségviselők, így a bíró megválasztásának a joga, amelyet a fentiekben idéztünk. Jelentőségét híven tükrözi a jogkönyv, amelynek a Prológus után következő második fejezete ezt taglalja. A bíró választásáról a 24. fejezet mellett további kettő szól, majd a 32. a bíróválasztás módját írja le.⁶⁸ A tanácsnokok (esküdtek), a jegyző, a pénzbíró, a pesti bíró választását ugyancsak szabály rögzíti, akárcsak a külvárosok és a céhek vezetőit.⁶⁹ A további-

66 Schmidt-Wiegand, R. (1998) Willkür. In: Erlent A., Kaufmann, E. und Werkmüller, D. (Hrg.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* V. Bd. Berlin, Erich Schmidt Verlag. 1438–1440. hasáb; Dilcher, 1996, 104–110.

67 Dilcher, 1996, 110–112.

68 *Budai jogkönyv* 24–26. 32. sz.

69 *Budai jogkönyv* 29–31. 33. 34. sz.

akban az egyes tisztségviselők tevékenységével foglalkozó artikulusok következnek az utolsó (64.) szabályig.⁷⁰

A jogkönyv a keletkezése idején meglévő tisztségviselő-választás szabályait rögzítette, azonban nem volt az mindig így. Mint ismeretes, IV. Béla király az 1244-et követő évek egyikében rektort nevezett ki a város élére, jóllehet a város már 1268-tól tizenkét esküdttel és önálló pecséttel rendelkezett.⁷¹ A pecsét a városok hivatali autonómiájának fontos intézményét jelentette. A pecsétek erejéről szólva a Raymundus Parthenopeis a fejedelmek, városok és bírók pecsétjeit tekinti hitelesnek.⁷² A tatárok elől az Adriai-tengerig menekülő király feltehetően megismerkedett az Itáliából, közelebbről Lombardiából és Romagnából kiinduló podesta rendszerrel. Eszerint a város vagy választ, vagy kinevez egy szakavatott, az igazgatásban és a városi jogban jártas férfit bizonyos időre a város élére, aki őrzi és irányítja a város ügyeit.⁷³ Ezt a megoldást alkalmazta a király, amikor mint városúr egy bizalmi emberét állította Buda élére, és a rendszer hosszú ideig, 1346–47-ig fennállt.

Az 1439-ben bekövetkezett megmozdulás következtében alakítottak a bíróválasztás rendszerén, amely szerint a választást kétlépcsőssé tették.⁷⁴ Az elsőben száz elektort választottak, amit utóbb átvett a tárnoki jog is.⁷⁵ A centumvirek kiválasztásának módját a budai tanácsnak Mátyás király parancsára Kolozsvár számára kiadott oklevele őrizte meg számunkra. Ötven-ötven főt jelölt ki a leköszönő tanács németekből és magyarokból, a városrészek utcáin és terein lakó jó hírű, tisztességes, igazságszerető és istenfélő családfőket és a céhek tagjaiból néhányat. Tehát a tanács határozta meg a névsort, a hozzá lojális polgárokat választva ki, biztosítva ezzel a vezető réteg hatalmának és a fennálló rendnek a folyamatosságát.

70 *Budai jogkönyv* 35–64. sz.

71 Kubinyi, 2009, 290–296. sz. és 232. jegyz.; Ladányi E. (1996) *Az önkormányzat intézményei és elméleti alapvetése az európai és hazai városfejlődés korai szakaszában*. Budapest, Studio Theologica Budapestiana. 125–127.

72 Raymundus Parthenopeis, 2021, I/18. sz. 57.

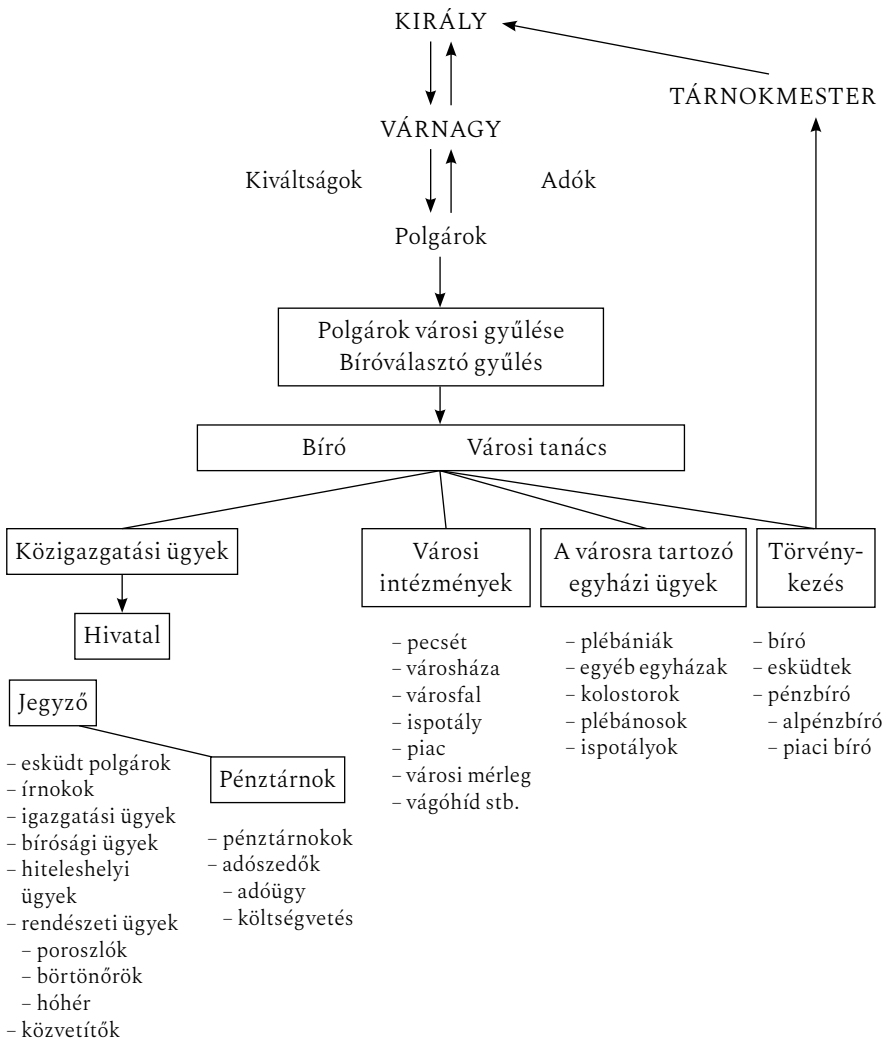
73 Isenmann, 2014, 229. és 354. jegyz., és ld. a 71. sz. jegyzetet.

74 Kubinyi A. (1973) *Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig)*. In: Gerevich László, Kosáry Domokos (szerk.): *Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Budapest története II*. Budapest Főváros Tanácsa, Akadémiai Kiadó. 164–166.

75 *Codex authenticus juris tavernicalis statutarii communis complectens monumenta vetera et recentiora partim antea vulgata, partim hactenus inedita*. Editus industria Martini Georgii Kovachich senquiciensis. Budaë, 1803. I. sz. 88.

Az alapítólevél bíróválasztást rögzítő kiváltsága a választáson túl maga után vonta a város intézményeinek kiépítését, mindenekelőtt a városi hivatalt. Szervezettségének magas foka kitűnik a jogkönyv artikulusaiból. Ismertetése helyett a szerkezetéről készített vázrajzot mutatjuk be.⁷⁶

BUDA VÁROS ÖNKORMÁNYZATÁNAK ÉS HIVATALÁNAK SZERKEZETE
A JOGKÖNYV ALAPJÁN

76 Budai jogkönyv. 49.

A németországi és itáliai városokban általában külön intézményt alkotott a városi tanács és a bíróság. Az előbbit a polgármester irányította, az utóbbit a bíró vagy a polgármester. Magyarországon a polgári átalakulásig a városi bíró a tanács és a bíróság vezetését is ellátta. A tanácsnokok vagy esküdtek mindkét esetben mindkét intézmény munkájában részt vettek. Nem ülésezett minden ügyben teljes létszámmal a két testület, ezt csak a fontos és súlyos ügyekben írták elő. Budán hétfőn, szerdán és pénteken a bírósági ügyeket tárgyalták, kedden és csütörtökön a városi közigazgatásiakat. A jegyzőkönyvet a jegyző vagy a helyettese írta, a tisztaíratot a városkönyvbe vezették. A sok elfoglaltság megkívánta a kétszintű bíráskodást Budán. A pénzbíró az értéket illetően negyven forintig terjedő ügyekben ítélt. A bíró és a pénzbíró helyettesel is rendelkezett, akárcsak a jegyző. A vásári kisebb ügyekben pedig a vásárbíró járt el, a büntetőügyeket a városi bíróság tárgyalta.⁷⁷

* * *

A budai jognak, amely a városalapító oklevélben, az Aranybullában leírt szabadságjogok alapján fejlődött ki, ékes bizonyítékai a budai jogkönyv artikulusai. A fehérvári joggal együtt meghatározó szerepet játszott a nyugatról érkező középkori városi jog magyarországi elterjedésében, a jogtranszferben. Alapjául szolgált a tárnoki jognak, amely nemcsak a királyi szabad városokba (szabad királyi városokba) érkezett meg, hanem a földesúri városokba és a nagy mezővárosokba is, amint ezt Kubinyi András bemutatta.⁷⁸ A budai jog elterjedésében a királyok különös szerepet játszottak, amikor egy-egy királyi szabad városnak, illetőleg mezővárosnak adományozták. Előfordult a budai jog egy-egy részének adományozása is. Fügedi Erik gyűjtését felhasználva 29 esetre hivatkozhatunk.⁷⁹ A nem teljes kigyűjtésből látható, hogy a budai jogot egészben vagy részben az egész ország területére adományozták az uralkodók.

Két jogkönyv artikulusainak és számos királyi kegynyilvánító oklevélben adományozott kiváltságnak a közvetítésével Pest és Buda városalapító oklevele a fehérvári joggal együtt magját képezte a középkori

⁷⁷ *Budai jogkönyv*. Bevezető. 40–47.

⁷⁸ Kubinyi, 1973, 164–166.

⁷⁹ Blazovich L. (2013) A budai jogkönyv és a magyarországi jogkönyvek. In: Blazovich L.: *Demográfia, jog és történelem (Válogatott tanulmányok)*. Dél-alföldi évszázadok 31. Szeged Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára. 60–62.

magyar városi jognak. Méltán nevezték a Pestről a Várhegyre költöző pestiek, később budaiak, valamint a Budai jogkönyv szerzője a Prológus X. részének a címében Aranybullának.⁸⁰ A Regiszter második részében (B) ezt ugyancsak megismétli. Az elnevezést a szerző, mivel tudatában volt jelentőségének, az egész oklevélre kiterjesztette.

Irodalom

- Blazovich L. (2013) A budai jogkönyv és a magyarországi jogkönyvek. In: Blazovich L.: *Demográfia, jog és történelem (Válogatott tanulmányok)*. Dél-alföldi évszázadok 31. Szeged, Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára.
- Blazovich L., Schmidt J. (2020²) *Buda város jogkönyve I–II*. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely 2001¹. 2020².
- Dilcher, G. (1996) *Bürgerrecht und Stadtverfassung im europäischen Mittelalter*. Köln–Weimar–Wien, Böhlau Verlag.
- Fügedi E. (1961) Középkori magyar városprivilegiumok. In: Pesta László – Gerevich László (szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából XIV*. Budapest, Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, Akadémiai Kiadó.
- Gedai I. (1994) Pénzverde, pénzverés. In: Kristó Gy., Engel P., Makk F. (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Gelencsér J. (2019) *Népi jogélet a Káli-medencében*. Székesfehérvár. Szent István Király Múzeum.
- Györffy Gy. (1973) A budai vár és a polgár város kiépülése 1. Újjászervezés – Áttelepülés. In: Gerevich László (szerk.): *Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig*. Budapest, Budapest Főváros Tanácsa.
- Haase, C. (1958) Stadtbegriff und Stadtentstehungsschichten in Westfalen. In: Petri, F. (Hrsg.): *Westfälische Forschungen. Mitteilungen des Provinzialinstituts für westfälische Landes- und Volkskunde II*. Münster: Aschendorff / Köln & Graz: Böhlau-Verlag.
- Isenmann, B. (2014) *Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550*. Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtrecht, Kirche Gesellschaft, Wirtschaft. 2. durchgesehene Auflage. Köln–Weimar–Wien, Böhlau Verlag.
- Kubinyi A. (1973) Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Gerevich László, Kosáry Domokos (szerk.): *Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején*. Budapest története II. Budapest Főváros Tanácsa, Akadémiai Kiadó.
- Kubinyi A. (1997) *Elenchus fontium historiae urbanae, quem edendum curavit ~ Vol. III*. Pars. II., quam ediderunt Monika Jánosi, Peter E. Kovács, József Köblös, István Tringli. Budapest, Balassi Kiadó.

80 *Budai jogkönyv*. Prológus X. sz.

- Kubinyi A. (1999) Plébánosválasztások és egyházközségi önkormányzat a középkori Magyarországon. In: Kubinyi A.: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség.
- Kubinyi A. (2009) *Tanulmányok Budapest középkori történetéről I.* Budapest, Budapest Főváros Levéltára. Szerk. Kenyeres István–Kis Péter–Sasfi Csaba. (Várostörténeti Tanulmányok).
- Kurze, D. (1966) *Pfarrwahlen in Mittelalter. Ein Beitrag zur Geschichte der Gemeinde und des Niederkirchenwesens. (Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 6.)* Köln–Graz Böhlau Verlag.
- Ladányi E. (1996) *Az önkormányzat intézményei és elméleti alapvetése az európai és hazai városfejlődés korai szakaszában.* Budapest, Studio Theologica Budapestiana.
- Mezey B. (2021) Tárkány Szűcs Ernő és a jogtörténet. In: Nagy J. T., Bognár Sz., Szabó E. (szerk.): *Száz plusz tíz. Jubileumi kötet. Tárkány Szűcs Ernő (1921–1984)*. Szekszárd, Tárkány Szűcs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport, Pécsi Tudományegyetem. KPVK. Bölcsészettudományi Kutatóközpont NTI.
- Mollay K. (Hrsg.) (1959) *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Neumann T. (2010) Források Székesfehérvár középkori kiváltságainak történetéhez. In: Zsoldos Attila–Neumann Tibor: *Székesfehérvár középkori kiváltságai*. Székesfehérvár, Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára.
- Petrovics I. (1994) Harmincad. In: Kristó Gy., Engel P., Makk F. (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Planitz, H. (1954) *Die deutsche Stadt im Mittelalter. Von der Römerzeit bis zu den Zungtkämpfen.* Graz–Köln, Böhlau-Verlag.
- Raymundus Parthenopeis (2021) *A törvények rövid, könnyű és hasznos foglalata*. A fordítást, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket készítette Blazovich László. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Schmidt-Wiegand, R. (1998) Willkür. In: Erlent A., Kaufmann, E. und Werkmüller, D. (Hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte V.* Bd. Berlin, Erich Schmidt Verlag.
- Skorka R. (2016) A budai jogkönyv lerakatra vonatkozó artikulusainak keletkezési története. In: Weisz B. (szerk.): *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet.
- Spekner E. (2012) „Egy és ugyanazon szabadság alatt”. Két város, egy kiváltságlevél: a pesti kiváltságlevél szövevényes története. In: Mikó G., Péterfi B., Vadas A. (szerk.): *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Spekner E. (2015) *Hogyan lett Buda a középkori Magyarország fővárosa. A budai királyi székhely története a 12. század végétől a 14. század közepéig*. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum.
- Stoob, H. (1979) *Stadformen und städtisches Leben im Späten Mittelalter*. Die Stadt. Köln–Graz. Böhlau.

- Stoob, H. (1970) *Kartographische Möglichkeiten zur Darstellung der Städteentscheidung in Mitteleuropa besonders zwischen 1450 und 1800. Forschungen zum Städtewesen in Europa Bd. I.* Köln–Wien, Böhlau.
- Szende K. (2013) Otthon a városban. Társadalmi és anyagi kultúra a középkori Sopronban. Blazovich László: Az öröklési jog a középkori jogkönyvekben és a városi gyakorlatban. *Századok* 147/2.
- Szende K. (2016) Mennyit ér a kiváltság? Városprivilegiumok kibocsátása és rendelkezéseik betartása I. Károly alatt. In: Weisz B. (szerk.): *Pénn, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet.
- Szüllő G. (1898) Aranybulla. In: Márkus D. (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon öt kötetben. I. A–Bíró.* Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.
- Tárkány Szűcs E. (2003) *Magyar népi jogszokások.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Thoroczkay G. (2018) *Írott források az 1116–1205 közötti magyar történelemről.* (Az előszót írta és a szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette ~). Szeged, Szegedi Középkorász Műhely.
- Végh A. (2006) *Buda város középkori helyrajza I.* Budapest, Budapesti Történeti Múzeum.
- Weber, M. (1972) *Wirtschaft und Gesellschaft. Studienaufgabe.* Hrg. von Johannes Winckelmann. 5. Aufl. Tübingen
- Weber, M. (1990) *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 2/4.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weisz B. (2011) Az Árpád-kori harmincad vám. Erősségénél fogva várépítésre való. In: Cabello, J., C. Tóth N. (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére.* Nyíregyháza.
- Weisz B. (2012) *Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Weisz B. (2013) *A királyketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Zsoldos A. (2016) Károly és a városok. In: Weisz B. (szerk.): *Pénn, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.